

A FÉLLELKÚSÉG ÁTKA.

NÉHÁNY esztendővel a háború előtt Goga Oktavián (egy kis essayben) a magyar lélek egyik legtalálóbb jellemzését vélte felfedezni Petőfi: Megy a juhász számaron című versében. A juhász haldokló babájához végtag de már későn érkezik, csak holttestet láthat; elkeseredésében —

mi telhetett tőle — nagyot ütött botjával a számár fejére. Íme, mily tipikusan magyar vonás ez, — mondta Goga — mennyire magyar ez a juhász, hogy tehetetlen elkeseredésében a saját ártatlan jószágát veri fejbe. Éppen úgy bánik vele, mint a magyar kormány a nemzetiségeivel.

Érdemes volna összegyűjteni az efféle miniatúr jellemzéseket, melyek kis karikatúrákban tükröztetik fajunk jellemrajzát. E gyűjtemény főérdekesége nem az lenne, hogy bennünket jellemez, hanem hogy jellemzi az idegenek felfogását mirőlünk.

Újabban az Ostland egyik számában olvasunk egy hasonló össze-sűritett jellemzést, ezúttal is erdélyi író és kultúrpolitikus, a szász Csáki Richárd tollából. Csáki a szász értelmiségnek éppoly reprezentatív embere, mint Goga a románnak. Miként Goga, a magyar lélek lényegének kifejezését ő is egy magyar költőnél, Ady Endre Magyar Pimodán-jában találja. A párizsi Pimodán ópiumbarlang volt, melyben Gauthier, Baudelaire s más írónagyságok kerestek mámort; a Magyar Pimodán pedig Ady önpórt-réja a piros kancsó mellett, melynek már csak a fenekén ül két-három kis pohányi bor. A portré a magában búsuló, morfondírozó poétát mutatja, ki okot és mentséget keres a sírásra és pusztulásra. Azt mondja Ady e búsongó elmélkedésben, hogy a „magyar fajtában öntudatlanul és rettenetesen él egy átok sejtése, azé a kielégülhetlenségé, mely a féllkek átka“. „Veszettül európaiatlan magyarnak“ érzi magát, „aki kacagató fanatizmussal és komolysággal él-hal Európáért“. Az ázsiai lovasősök utódának lelki vívódása ez a nyugati kultúrákkal. Hiába keveredett ereibe más népek vére, nem tud a nyugati kultúrák magasába szárnyalni, visszahúzza a magyar nyelv társ-talansága és a magyar ugar. „Hallunk gyönyörű helyeiről a világnak, enyhítők-ről, kibékítőkről, hajók indulnak Kairó, India s Japán felé és mi a Péterfián vagy a Nagy-mester-utcán cammogunk kötésig sárban.“ Iszik, mert az alkohol mámorában elfelejti a féllkek átka. Csakhogy a magyar „egy összevissza, de egységes átkú fajta, vagy fajtakeverék, mely egyénenként és tömegben is csak csinált mámorral éri, vagy véli elérhetni önmagát. Vagy legyünk hizelgőbbek magunkhoz: egy géniusz, mely csak akkor ismer magára, ha részeg s mely megjárja, mert körülülük olyan fajták, melyeknél a részegség könnyen és ital nélkül jön.“

Ez a kép kapta meg Csákit, ki Ady vívódásait általánosítva az egész magyarság vívódását látja benne. „A féllkek átka — mondja — csakugyan súlyos belső problémája a magyar nemzetnek, művelődése történetéből is minduntalan kiütözik \$ a nemzetiségi kérdés fejlődését is sok tekintetben megmagyarázza.“

Csáki e fejtegetéseit Pukánszky Béla: A magyarországi német irodalom története című munkájáról írt ismertetése keretében mondja el. Illően meghajtja a zászlót Pukánszky messze- és mélyreható előadása, a felkutatott anyag gazdagsága és a terjedelmes mű irodalomtörténeti jelentősége előtt. Gyulai Pál meg Beöthy Zsolt, a magyar irodalomtörténetet a magyar nyelv termékeihez kötötte s a hazai nemzetiségek szellemtörténetét elhanyagolta; így kultúránk története hiányos maradt. Pukánszky könyvének jelentősége tehát abban van, hogy ezt a hézagot a magyarországi németiséget illetően pótolja. Ezt jól látta Csáki. Felfogásában ellenben a merő ellentéte Pukánszky-nak. Pukánszky a tárgyát a magyar irodalomtörténetíró magától értetődő álláspontja szerint a magyar szellemi élet szempontjából világítja meg. A fősúlyt a hazai németiség közvetítő tevékenységére s a magyar szel-lemi élethez való tudatos alkalmazkodására helyezve azt kutatja, hogy a hazai németiség egyrészt miként közvetítette a magyarsággal a német szellemi áramlatokat, másrészt miként ismertette a külfölddel a magyar szellemi világot? Ezáltal munkája szervesen beleilleszkedik a magyar kultúra tör-

téneti rendszerébe, Csáki viszont csak a német kultúrát tartván szem előtt; azt vizsgálja, mit művelt a német szellem Magyarország földrajzilag elhatárolt területén s mennyiben akadályozta őt a magyarság? Úgy tekint a németiségre, mint a botanikus a világra, melyet északi hazájából idehoztak s magyar földbe ültettek, mely tehát más talajban, más éghajlat alatt, más növények szomszédságában a magyar viszonyok feltételei között nő. Elszigetelő figyelemmel a növény biológiáját tanulmányozza, míg Pukánszkyt, miként a nemzetgazdász, a termelés célja és hasznossága érdekli. A növény környezetének hatása alatt fejlődik, de ő maga is hozzájárul a környezet, sőt a talaj módosításához. Csáki hangsúlyozza, hogy a németiség, miközben a magyar állami életnek keretei között fejlődött, ennek az állami életnek az alakulását a maga térfoglalásával és virágzásával színezte és lényegesen módosította. „Mint városi polgárság a destruktív nemesség aknamunkájával szemben ő képviselte a királyságban az egységes állameszmét“

Pukánszky könyve főleg azért érdekli Csákit, mert kihámozhatja belőle a mai művelt magyarság lelki állásfoglalását a németiséggel szemben, megfigyelheti a szomszéd természetét, mely a hazái németek életére oly fohtos kölcsönhatást gyakorolt. Így jut el a magyar lélek problémájához, a fellelkűség átkához. Azt mondja, Pukánszky is ama tömérdek művelt magyar köré tartozik, ki európai kultúra alatt német kultúrát ért, ki teljes tiszteletet érez Németország iránt s vonzódik a német szellemhez, de aki hazafiúi felbuzdulásában éppen a németiség ellen fordul a leghatározottabban, noha tőle kapta az európaiasságát. A magyar faj még erősen ázsiai tudataltsága a németiségben az idegen, az övével ellentétes szellemet gyűlöli. „Megfőjünk mindenkit, aki nem éli a mi életünket“ — mondja Ady a Magyar Pimodánban. Ebből a gyűlöletből származik egyúttal a magyarság egyik legnagyobb ereje: az asszimiláló képessége. Ahol a magyar idegen fajjal keveredik, ott a maga faji szellemét sokkal erősebben védi, mint a másik faj. A magyar kedélyélet sok százezer németet olvasztott be a saját nemzetébe s ezek a németből lett magyarok talán a fajmagyaroknál is jobban érzik a fellelkűség átkát: két egymással ellentétes kultúra — az európai és az ázsiai kultúra — ellentmondásának terhét. A magyar nagyszerűen asszimilál, de soha nem asszimilálhat teljesen. Ezt ő maga is érzi s fél, hogy a német — az európai — szellem ereje a magyar diadalmas faji vegyület ellenére felszívhatná a saját — ázsiai — szellemét s innen származik a magyarnak ösztönszerűen ellenséges indulata a német iránt.

Ez ösztönszerűen ellenséges érzület bizonyítására Pukánszky ama szavait idézi, melyekkel a száz év előtti Windisch Károly és köre működését jellemzi. „Abban valamennyien egyetértettek, —mondja Pukánszky — hogy egész munkásságuk elsősorban Magyarország szolgálatában áll, a magyar haza kultúráját akarja egy színvonalra emelni a nagy nyugati államokéval. Náluk domborodik ki először és félreérthetetlenül az a gondolat, hogy a hazai német hó a magyarsághoz tartozik, a magyarság ügyét szolgálja, magyarul ír német nyelven.“

E szavak — kiált fel Csáki — olyannyira messze vannak a népiség jogának, az elemi emberi jogoknak elismerésétől, hogy meg lehetne ijedni attól, hogy épp az a nemzet, mely a németiség előtt talán a legszimpatikusabb, ma, a világháború után, még mindig egy letűnt korszak ösztönösen vad és zavaros eszméi légkörében él.

Csáki ellen kényelmes és közelfekvő, ezerszer elcsépelte és mégis örökéletű érvekkel kezdhethetnénk vitát. (Hogy Windisch, vagy a szepesi szállók, vagy a bácskai és bánáti svábok szolidaritása a magyarsággal történeti tény; hogy a múlt németellenes indulata az erőszakos germanizáló tördelések természetes reakciója volt; hogy az ellenséges érzület a túltengő osztrák

befolyásnak hazai szövetségesei iránt a magyarság védelmi állásából fakadt; hogy a magyarság nem a német szellemre volt féltékeny, hanem csupán nyelvére, melyet a magyar katonaságra s hivatalokra ráerőszakoltak; és így tovább.) De nem érveken és tényeken múlik, azért ne is vitatkozzunk fölöttük. Csáki azt, amit mond, nem ténybeli, hanem érzelmi mélységekből meríti s ez az, ami érdekel bennünket. Miként Pukánszkynek joga van hozzá, hogy a hazai német irodalmat a magyarság szempontjából vizsgálja, éppúgy nem tagadhatjuk meg Csákitól sem a jogot, hogy ezt az irodalmat s a róla írt munkát a németiség szempontjából mérlegelje. S ahogy Csáki Pukánszky könyvében általánosságban a mai művelt magyarság lelki állásfoglalását látja a magyarországi németekkel szemben, éppúgy nekünk is az ő cikkében az erdélyi szászok állásfoglalását kell látnunk a magyarsággal szemben. Mert az Osüand, melyben a cikk megjelent s mely folyóiratnak éppen Csáki Richárd a szerkesztője, az erdélyi szászok vezető kulturális Orgánuma. Szavai azonban játékos echóként hangzanak vissza a lelkünkben. Csákinak szép magyar neve van, amint általában nem ritka a szászok közt a régi magyar név (Koppony, Polonyi stb.). ők is asszimiláltak, ahogy minden nép, mely vegyes lakosságú vidékeken él, házasságok folytán más népekkel vérrokonságba jut s asszimilál. De az asszimilálás felszíne alatt bennük is parázzlik a féltékenység, az ösztönszerű ellenséges indulat a másik faj politikai és szellemi télfoglalása miatt. S ahogy mi magyarosítottunk, úgy németesítenek ők. A német ősöktől származó szatmári magyarok visszánémetesítésén a legáldozatkészebb erőfeszítéssel fáradoznak. A Magyar Kisebbség 1926-ban a szatmári anyakönyvekből az asszimilálás dokumentumait ismertette s egy féléven át közölte folytatólagosan a házasuló német nevű vőlegények és magyar nevű menyasszonyok névsorát. Ez valóban szép példája a magyar asszimiláló erőnek. A mai nemzedék szülői, sőt nagyszülői, már csak magyarul értettek, magyarul nevelkedtek, gondolkodásuk, szellemük magyar volt, de a gyermekeiket csak azért, mert a nevük Weiss vagy Wemer, erdélyi német kezdeményezésre a Deutscher Schutzbund költségén ingyenes németországi nyaralásra viszik s a Schutzbund hatalmas anyagi eszközei segítségével szívós propagandaharcot folytatnak értük. Mindez — mondhatnék — olyannyira messze van a nép önrendelkezési jogának s elemi emberi jogoknak elismerésétől, hogy el kellene szomorodnunk azon, hogy épp a németek, kik pedig szívünkhöz oly közel állanak, még ma is, közös harcok és közös bukás után, egy letűnt korszak terjeszkedési eszközeivel élnek velünk szemben.

Ám ne vessünk egymás szemére természeti törvényeket. A „struggle for life” végeredményben csak használ a fajoknak.

A cikk legérdekesebb része kétségkívül az, mely a magyarság tudatalatti ázsiai szelleméről, e szellemnek a vele ellentétes európai szellemmel való titkos viaskodásáról és az e küzdelemből következő féllenkütségéről szól. Csáki azonban nem mondja meg, hogy mit ért ázsiai szellem alatt s Ady—Tas Péter novellisztikus-lirikus önportréja, mely Csákit fejtegetéseire ihlette, szintén nem ad felvilágosítást róla. Rabindranath Tagore, az ázsiai szellem tudatos bölcse, azt vallja, hogy az ázsiai szellemet az egyéni élet elmélyedése, a világ s minden egyes produktuma egyéni lelkének metafizikus megérezése jellemzi, szemben a nyugat kollektívizmásával és osztályozó rendszerével. S hírlapi jelentések szerint budapesti tartózkodása alatt sok lelki rokonvonást fedezett fel a magyar nép s a saját fajtája közt. Meglehet, mi azonban ezt a lelki rokonságot nem érezzük. A török uralom alatt a magyar szellem és a török szellem közt áthidalhatatlan különbség nyilvánult meg. S ha a magyar lélek kifejezéseit, főleg a magyar irodalmat vizsgáljuk, azt kell mondanunk, hogy ugyanaz az európai szellőn él benne, mint a nyugati

irodalmakban. Ady miatt nem kell elfelejteni Bessenyeit, Kazinczyt, Eötvöst, vagy Jókait. Féllelkű és kétségek közt ingadozó fia minden nemzetnek van, világhíres és névtelen egyaránt⁶⁶ ven elég egész lelkű, harmonikus és európai magyar is. Ha a magyar szellem termékeit elemezzük, minden bizonytalansággal több európai elemet választhatunk ki belőle, mint amennyi ázsiai elemet sorakoztathatna fél Csáki. Igaz, hogy ő csak tudatalatti ázsiai mellemről beszélt. Nincs bizonyíték rá, de meglehet, hogy a magyarság évezredekkel azelőtt Ázsiából kelt útra Európába. Az évezredek óta szüntelenül folyó vérkeveredés után maradt-e szervezetének olyan molekulája, melyben ázsiai atómok rekedtek meg? Az az érzéseim, hogy Csáki az antropológiával száll vitába, mikor ázsiai szellemünkre beszél.

Adynak, mint előtte sok más kiváló magyarnak, a magyar nyelv társ-
talansága és a magyar parlag fáj. Ebben látta a falat, mely a magyart „Európától” elválasztja. Azt hiszem nem volt igaza. Mert éppen ez a társ-
talanság, mely egyúttal nemzed voltának fenntartó ereje készítette nagyobb kulturális erőfeszítésre. Amit Szent István jól látott: hogy a magyarság csak úgy tud megmaradni ebben az országban, ha beleilleszkedik a nyugati kultúrközösségbe, azt ezer esztendőn át vallotta s nemzet minden vezére. Ráeszméltunk arra is, hogy politikai elsőbbsége az országban csak úgy lehet a magyarnak, ha társnépei közt kultúrfőlényével válik ki. Nem lehet tagadni, hogy a „parlagot” török uralom és későbbi elnyomások e szomorú, következményét, a magyar kultúra erőfeszítései tették tűrhetővé s kultúránk haladtával bizonyára él fog tűnni egészen. A nemzed katasztrófák arra is tanítottak, hogy a magyarság fennmaradása kulturális haladásától függ. A hanyatlás, vagy a megállapodás a vesztét jelentené.

E megismerés azonban nem jelenti azt, hogy nemzeti sajátosságunkat,

Az is bizonyos, hogy féltjük nemzeti szellemünket, mégpedig elsősorban a némettől féltjük. O a szomszéd s szomszéd — mondja Anatole France — annyi mint ellenség (a pinguinek is azért harcolnak mindig a marsuinok ellen, mert azok a szomszédaiak). A német kultúrát nem nélkülözhetjük, de mindenekelőtt a nyelvünket védenünk kell tőle. Amilyen veszedelmes hatással volt nyelvünkre azelőtt a latin nyelv, éppoly káros befolyással van rá néhány évszázad óta a hazánkban széleiből elterjedt német köznyelv és a nálunk leginkább olvasott német tudományos irodalom nyelve. Kellemetlenül sok germanizmust, németes kifejezést, német észjárású szófüzést, németes mondatszerkezetet oltott nyelvünkbe s ezeket az idegen stíluspalántákat iskoláink éppoly szorgalmasan gyomlálják, mint amilyen tudatosan kerülgetik őket a magyar írók. De a németek ia ugyanígy tisztogatják a nyelvüket, ők is elítélik a barbarizmust, az idegenszerű nyelvhasználatot s a franciáknál, angoloknál, olaszoknál ugyancsak magától értetődik a nemzeti nyelv-
ságinak és jejjegatetségének gondos őtjzése. Ezt azonban egyik nemzet sön teszi ellenséges mdulatból, hanem azért, mert a nyelv szelleme, a nyelv esztétikájakészletti rá.

Sok emberben bizonyos ösztönszerű ellenkezés lappag a német tudományos módszer s a német előadásmód iránt. A francia szemléltetőbben, elegánsabban gondolatkeletőbben ad elő; vezetőgondolatát szinte drámai bonyolítások során, örök s mégis mindig rejtett igazságok lebilincselő szembeállításával tárja fel; a tényeket alárendeli a gondolatoknak s csupán az utóbbiak színes illusztrációjaként csoportosítja őket; mindéi tény az eszmét lehelj. Evvel szemben a németi a nyers tényeket hangsúlyozza, őket elemzi, osztályozza, mén, mérlegeli és összehasonlíti következtetéséhez, eszméi-hoz fáradsággal jut el s e miatt az előadása is sokkal kevésbbé irodalmi, mint a franciáé, sokkal szárazabb, sokkal; ténybelibb, sokkal tárgyilagosabb és

nehézkesebb. De éppen azért, mert szinte gépszerű módszerrel dolgozik, aprólékosságával sokkal finomabb árnyalatokat fedez fel s nagyobb tárgyilagos eredményeket ér el. A magyar tudományosság a némettől tanult s az ő hatása alatt áll. A magyar tudós, éppúgy mint a német, nem törődik sokat az irodalmi formával, s nem tud oly könnyedén a tények fölé emelkedni, mint a francia. Erre időről időre ráeszmél, ahogy a német is rá szokott eszmélni, s titkon sajnálja, hogy nem tudja magát kivonni a német hatás alól. De ez a sajnálkozás is csak esztétika s hogy kritikájában, mely egyúttal önkritika is, nincsen semmiféle ellenséges indulat, bizonyítja az, hogy a munkáját a saját egyénisége részévé vált németes módszerrel tovább folytatja. Tudományosságunk csak álláspontjában, tárgyában és nyelvében nemzeti s miután a némethez vagy franciához hasonló nemzeti módszerünk, vagy előadásmódunk öntudatára még nem jutottunk, azt sem a némettől, sem más nemzettől nem féltettük.

De ha Csáki mégis ellenséges indulatot lát mindebben a németiség iránt, miben látja a szakadékokat a magyar szellem és az európai szellem közt? Szellemi berendezkedésünket olyannyira németnek érezzük, hogy el kell merengnünk ama néhai francia és angol cikkeken, melyek azt állították, hogy a német szellem és a civilizáció szelleme közt áthidalhatatlan szakadék tátong. S ki gondolná, hogy egy német, áld ráadásul valamilyen ágról hozzánk közeláll, aki ismeri iskoláinkat, művelődési közintézményeinket, tudományos és irodalmi életünk szellemét, aki tud külföldi kollégiumokról s a nemzetközi szellemi együttműködésben való, mondhatni bensőséges részvételünkről, időnek látnia kell, hogy létfenntartásunk tudattá vált megismerését nagy áldozatkészség és jelentős tettek sorozata követte s hogy a nyugati műveltség iránti vonzódásunk ma ékebben beszél, mint valaha, hogy épp ő vádol bennünket az európai kultúra iránti „Ösztönszerűen ellenséges indulattal”?

Nem ismerünk magunkra a németszabású ruhába bujtatott ázsiai nomádot ábrázoló karikatúrában, de mint jellemző idegen megnyilatkozást besorozzuk gyűjteményünkbe.

TÁVOL JÓZSEF.